

AITA SANTI EUSKALDUNA

(3N. EGUNA)

JAUN-ANDREOK:

Zuen baimenaz erdal bertso baten zatitxo bat irakurriko dot:

No es donostiarra ni bilbaino,
tampoco navarro ni alavés,
tiene a orgullo ser bizkaino
y hermano de nuestro Sabino.

Con una cartera bajo el brazo,
llena de papelotes sin cuento,
viene de su añorante regazo
unas veces suave como unguento
y otras dando tal cual estacazo...

Au ete da Aita Santi Onaindia nik gaur billatu gura neuk gizona?

Bere billa nabil.

Bertso oneik 1939'ko Azilla'ren 28'koak dira.

Laburdi'n, Biarritz uriko Ibarritz auzoan egon "La Roseaie" euskaldunentzako ospitalean irakurri ziran ango jai baten.

Bederazi kazetari euskalerriklo kanjeatu, "trukatu" ginduzen urte orren asieran, 1939'ko Urtarrilla'ren 4'an, eta gurea izan zan ain zuzen euskal gudaketa ondoren egin zan azken trukea. Errupublikarrak baituta eukezan Zaragoza'ko beste bederatziz izparkarien ordezkari askatu ginduezan, Frantzetik zear Barcelona'ra joateko baldintzetan. Baña ain zuzen egun areitan Barzelonatik tatarrez igeska asia zan jendea, eta egun batzutan Endaian geratzeko baimena bialdu euskuen. Bitartean "La Roseaie"n mediku azterketak egitekotan. Zortzi egun baiño len an operatu ninduen. Nik ez nekien gaixo nengoanik, baña osagilleak ala esan eta geiago pentsatu bank, kiromanora joan nintzan. Arrezkero ez dot biotz-errearen garratzasunik niregan igarri. Eta antxe, urte berean egon zan jai baten irakurri zituen bertso orreik bertako baten omenez.

Aita Santi, garai aretan, uste dot Sevilla'ko Carmona'n egongo zala, espetxean beste ainbat euskal abade eta amarran bat fraileekaz... egin zituen gudarien espirituarekiko serbitzuekaitik.

Beraz... oraindik Aita Santi gaztetxo zan, ezta?

Alaz eta nik billatu bear. Aita Santi euskalduna billatu bear.

Ori da nire gaia.

Adolfo Larrañaga portugaletetar olerkariak erderaz egin zitun bere olerkiak, nai eta abertzaleak izan. Euskertuta irakurriko dot bat:

Euskalduna!

Biraorik ezin leiken izkuntzaduna,
emakume baten antzo, misterioz beteriko izkuntza,
aldare bateko dolmena bezin zarra,
izan aditzaren antzera biztutzallea,
tolare bateko ardauaren espiritua...!

Ortik asi bear ete naz Aita Santi billatzen?

Aita Arrupe'ren bizitza irakurten danean, bilbotar seme ospetsu aren izakera ezagutzen da here itzaldietan, bere jokabidean, kontzientzia ia estutzen daben unetan be, here zintzotasuna eta jatortasuna nabariak dirala.

Aita Arrupe ez zan aspertuten bere itzaldietan, here apostoladutzan, bere maisu erakusketetan, bere lagun eta anai arteko jardunaldietan.

Eta here ingurukoak nekatuta, etenda ikusita be, berak oraindik naiago izango eban kotxe ibillaldi bat, egazkiñeko loaldi bat, urrengo egunerako here baikortasunari amasa barriztu eta eutsi al izateko, here alaitasunari bizi barri bat suspertzeko.

Aita Arrupe bilbotarra, bizkaitarra, euskalduna... Jesusen lagundikoa zan, josulaguna, jesuita. Ain zuzen lau gizaldi aurrerago euskaldun batek sortutako lagundikoa.

Espiritu santuak lagundu egiten dauala, esaten da, bateoan iñoiz izen egokia ipinten. Arrupe'ri Pedro ipini eutsoen izenat. Arri. Jesuiten langundia, Eleizaren arri edo eusle izaten alegindu zala urte ugaritan jakinda; eta Arrupe izango zala bertako general bakarra kontuan artuta, ez al dago or aize berezirik, norbaiten putsik?

Bere biografiatan irakurten da etxean izen euskaldunago deitzen eutsela: Peru, Perutxu umetan.

Jesuitak maite dabela, esaten da, barruko otoitza. Eta Arrupe'ri, egun askotan, lanez ittota, burua tente euki ezinda ikusten ebenean, iñoiz itanduten eutsoen:

— Nundik ataraten dozu denbora otoitzean jarduteko?

Orrelakoetan berak erantzuten ekian: A, on leentasunen ardura da. (Es cuestión de prioridades).

Aita Arrupe Bilbaon jaio zan 1907'ko Azillaren 15-ean. Aita Santi Onaindia, Amoroto'n, 1909'ko Martiaren 24'an.

Urte ta erdiren aldia.

Aita Arrupe irakurtean ba dago beste oargarri bat, euskal izateari ikutu leikiona eta Aita Santiren karakterra eza gututa ondo datorkiona.

Jakiña da jesuitak gora-bera asko euki zituela euren laugarren botoari buruz Aita Santuagaz.

Eta bein espainarrak batuta egozala batek tartetik esan el eban: Ebanjelioan esaten da usoen antzeko otzanak izan bear gareala, baña baita sugen antzeko zurrak, (prudenteak) be.

Eta Aita Arrupe serio jarri, bera gitxitan jarten zan lez eta erantzun eban:

—Ba nire aldetik naiago dot usoa lez otzan izan.

Eta ben-benez geitu eban: Lagundia, Jesuiten lagundia bertako, Generalak zuzenduten dau, ez kardenalek.

Orrelako autuetan ebiltzala, Arrupe'k oartu eban italiar egunkariak bere aurka zirikatzen agertu zirala, jesuitak menpetasunari uko egiten eutselakoan.

Norbaitek itandu eutsan:

—Lorik egin zendun orrelakoak irakurrita?

—Egingo ez neban ba? Beti lo egin izan dot. Sekula ez dot bakerik galdu. Nire kontzientzia baketsu daukat. Ez dakit erratu ete dodan. Baña nik beti egin izan dot Jaungoikuaren aurrean egin bear nebala uste nebana, nire bearkuna zala uste edo pentsaten nebana.

Santi ezagutu zenduenok ez zeuntsoen iñoiz entzun bizitzan euki zitun egun latz eta gordiñetan be: Nik nasai lo egiten dot. Neu naz erantzun bear dodana, eta antzerako erantzunik?

Espetxe, Kartzela eta bateratze-zelaietako denboretan, gure gerratearen amaieran, egon ziran Ameriketara bialdu zituen fraile jatorrak... euskaldunak ziralakoko. Ori karmeldan-ak, frantziskotarrak, jesuitak eta abarren kontu izan zan.

Jakiña da Aita Santi, Kantabriako espetxe nagusian egoala, Santoña'ko Dueso'n egoala, karta bat idatzi eutsala garai aretan san Joakin de Navarra deitzen zan karmeldarren "probintziako" buru, pribintziala zanari bere egoera salatuten.

Eta Probintzialak bereala erantzun eutsan... orrelako erantzun bat artzen beia jota lagateko aiñako erantzuna, fedea be galtzeko erantzuna. Zer? Ba ondo merezia ebala kartzela, karmeldar soiñekoa jantzia laidotu, zikindu ebalako.

Ba dakizue Probintzialak zer iñotsan? Euskeratuta auxe: "Kristogan nire kutun eta onesgarri ori: Ordua zan nik ain zintzo eta ziñezko uste neban eta orain kontuan artzeko lako dala uste dodan Aita Santiago baten zerbait jakiteko.

Seme ondatzaillearen irudia ondo dago emen: obeto egingo zendulako ebanjelioko seme onaren ereduari jarraitu etxean geratuaz eta abenturetan sartu barik egonaz. Orrela urten dautsuez gauzak eta orain emen nago ni eskuek lotuta, salbabide bat jaurtiteko be.

Mingarri da, erlijioko bizitzarako orrelako bide-galtze baten jaustea, gure jantzi deunari ainbeste kalte eragiñaz. Ez dago bide bakar bat baño: damutasuna, otoitza eta garbaiketa baño, parkamena lortu nai ba da.

Bedeinkatzen zaitu, besarkatuaz, Jesus'egan zure lagun on, Aita Sergio."

Norbere nagusiagandik orrelako erantzun bat artuta zer egingo leuke askok?

Baña Santi'ri gogoratzean, itanduten ei eutsen: Eta orain?

Eta Santi'k: Nik nasai lo egiten dot. Neu naz erantzun bear dodana. Ez daukat kontzientziko damurik.

Santi'k ba ekian bera jatorra zala. Ez dauka zetan arrotu autortzen.

Irakurri egizue bere lamiñak liburua:

"Armiña, Amoroto aurreko ibarra da. An ba eukezan lamiñak euren kobak."

Santi berberak geituko dau: "Bean agiri da illunabar ganduten, Ballastegi ibarrera doan bidea. Moko, Txopite, Ikan, Errota, Enparan, Sarkonbide, Olan eta besteak, base-rrietan eder. Atxurra gaineko bide-kurutzean, antxiñako arrobi artean agiri da Atxuriarte baserria (Bere etxea), gizon jatorren sorleku.

Eta zer da jatorra? Arrokeria al da bat jatorra dala esatea? Aita Lino irakurten ba dogu, jatorra = castizo dala erantzungo dasku. Euskaldun jatorra = perfecto, puro, au da, benetakoa, zuzena, zintzoa.

Esandako Aita Sergio nor zan?

Luis Baraiazarrak argitasun pixkat emoten dasku idatzi baten: Aldi aretan, aldi arrisksu aretan, diño, kartzela eta premiña larritan egozan fraileei laguntzeko ustetan, euren aide zerbait egingo eban asmoz, Aita Sergio on aukeratu ei eben emengo karmeldarrak euren Probintziazat, au da, euren burutzat. Gradu andiko militar baten koiñatua ei zan.

Onaindia'tar Santi, 1935. Ordurako Aita Santi, euskal zaletasunean indartuaz batera, berez abertzaletu zan.

Konbentura sartu zanean, orduan askoren oitura zan lez, eskola apur bat ikasiaz batera erdera be ikastera joan zan edo eroan eban aitak, beti be Jaungoikoaren deia artu ezke-ro, bertan geratzekotan.

Santi'k, dirudianeaz, Jaunaren deia igarri, entzun eta makurtu zan, baña esan lei bertan zaletu zala euskaldun izateak eskatzen eutsazan bear izanak sakontzera. Euskeran al bestean zaletu eta alegindu zan eta orrek, berez eroaten eban abertzaletasunean bizkortzera.

Jakiña da konbentuetako eta seminarioetako ikasleen artean gar bizia egoten dala ikasketetatik alboko beste liburuak eskuratu eta irakurtera, eta areitako biblioteketan ikasle guztiak danetarako baimenik euki ezarren, geienak eukiten dabela alako sagukeri bat esango neuke nik, ango arazetan liburu ez ezagunak arakatu eta irakurteko gurari ase-gaitza.

Eta erdera ikastera joan zan arek, amorotoar gazte arek, ez ete eban iñoiz aukerarik billatu eta artu orrelakoetan egoten diran liburu bakanak irakurteko, eta ez ete eban iñoiz billakatu karmeldarren liburutegietan etxeko ziran eta diran Jesus'en Terese eta Gurutzeko Yon'en liburuen artean, Juana Asbaje edo antzerakoen libururik?

Nor zan Juana Asbaje? Euskaldun bat eta mexikoar inditar emekume baten alaba. XVII garren gizaldian Jainkoak jakin zetan Mexikora joan eta an bizi zan bergarar langille merkatari eta mexikoar odola erabillan kriolla baten alabea, lekaime (monja) sartu eta Sor Ines de la Cruz'en izena erabili eban monja idazle bat. Eta here garaian au erderaz idatzi baña euskeraren aide lotsa eta errespetua sartu nairik eta euskera mifiez arpegi emoten jakin eban monjatxoa:

Nadie del vascuence murmure,
que juro a Dios eterno

EUSKAL-ASTEIA

que aquesta es la misma lengua
contada de mis abuelos.

Neska a 1651'ko Azillaren 12'an jaiotako.

Eta orrelako pitxiak ez al zituen fraile zarrak maitero gordeten? Eta orduko giroan fraile gazteak berotzen?

Geiago. Orduko giroa ezagutzeko 1935'ko Bagillaren 16'an Donostiko "El Dia" egunkarian "Aitzol'en artikuloko bat agertu eban.

Lan orren mamia au zan: Bilbao abertzale iturria ba degu, euskeraren piztutzea ere orrik letorkiguke, abertzaleak eredu Arana Goiri tar Sabin genduke.

Euskera eta abertzaletasuna bereizten dituana, ez da abertzale. Abertzale askok, ordea, bereizten dituzte, ez agian esatez, egitez baño. Nola liteke bestela bizi guztian abertzale agertzen danik euskera ikasteari ordutxo batzuk ez eskeintzea?

Euskadi guzian, pozaren eztenaz ernaituko litzake bilbotar abertzaleak, batzarretan, euskeraz entzunaz. Orduntxe bai, egizko askatasuna urbil gendukela!

Artikulu au zetatik etorran?

Ba Abandoko Uri Buru Batzarreko lendakari zan Julio Yankee osagilleak itzaldi baten esan ebalako, itxaropena ba eukala Bilbaon igarten zan abertzaletasunari esker, laster batzarretan Bilbaon gure aurretikoen izkuntza erabiliko zala.

Ori Bilbon.

Baña zetan ebillan erdera ikastera joan zan amorotoar gazte? Erdera ikasten?

1926 urtean, "Euskalerrriaren alde" aldizkarian "Euskal Esnaleak" eraturako idazleentzako leiaketa baten barri emoten zan.

Aldi aretan Santi'k amazpi urte eukazan. Eta ara nun agerten dan leiaketa aretara aurkeztu ziranen lanen artean eta laugarren saria irabazitakoa zanaren agerbidez, lan bat: "Euskal idazleen uts eta okerrak" deiturako bat. Zein zan egillea?

Anai Santi, karmeldar fraile ikaslea.

Santi, amorotoarra, euskalduna, euskal literaturari begira abarkak jazten asia zan.

Aita Santi ezagutu zenduenok, txapelagaz ezagutu zenduen, ezta?

Or euskaldun izatearen ezaugarri bat.

Baña txapelaren erabilkerak bere test psikologikoa daukala, esaten da.

Jose Mari Bereziartua'k "Nuestra Boina" deitura liburu bat idatzi eban.

Pío Baroja'k egin eutsan sarrerakoa, itz-aurrea deitzen dana. Eta an beragaitik diño escritor de raza dala, txapelaren edestia eta goraberak ain zeat emoten dauzalako.

Txapelak taxua emoten dautsa gizonari. Txapelaren erabilkerak erakusten ei dau bat zelako dan.

Liburu orretan bederatzi erabilketa ezbardin aitatuten dira, txapelaren bederatzi agerpen, flash. Zelan erabili ala iruditu.

Ara:

a) egillea.

b) sentzu on, ederreko.

c) Benazko, egitazko.

d) Saltzaille, etoi, Judas.

e) Ardurabako.

f) egiztapen bagako.

g) fidakaitz.

h) arro.

i) zentzudun, zuur.

Iñoiz ikusi ete eban, Aita Santik txapela jazteko ordua eldu jakonean, Arana tar Sabin'en txapelagazko irudia?

Esaten da Sabin ez zala txapelandi izan, beste here denborako politika bateko batzuen itxurarik ez artzearen, nai ta bere denboretan Bilbon txapel andia erabiltea oiturazko izan.

Nik esango neuke txapelak, beste alde, ba daukala zer bait, bateri zela-alan ten egiten dautsan zer bait ... ez dakit zelan esan, zeaztu.

Ba dakizue trapenseak iroletara joaten diranean, txapela jantzita edo kaputxa buruan sartuta joan bear izaten dirala, euren ordenako aginduz?

Bein Santi Irazusta'k idatzi eban txapela buruaustedun gizonetzkoentzako jantzi berezia zala; here kerizpean ideiak geldi-geldi eta samurki ugaritzen dirala eta bakoitzak mundua ikusteko daukan ikuspidera alkartzen dirala ideia orreik.

Or Santi euskalduna beti here txapelagaz, euskaldun ezaugarri, or Santi frailea eta txapelduna, or Santi Euskal elertiko gixurena, langille amorratua.

Larrea'ra zoazenetan, konbentu aurretxoko egal baten, iturria aurrean dauala, here txapel eta guzti brontzean irudituta Aita Santi ikusten dozuenean, begiratu egiozue lotsaz, zintzotasunez, maitasunez. Errespetua sartzen dau berak daukan txapelak, aize txarrak etorrita be kenduko ez dautsen euskal txapelak.

Orrelaxe ezagutu gendun Aita Santi euskalduna.

Juan Antonio Mogel'ek bere Peru Abarka liburuan euskalduna iruditzen dauan lez: Abarkak (sandaliak) oiñetan, txapel bat buruan, gerrestua gorputzean... au da nire apaindura guztia. ("Peru Abarka" 43-12).

PRIJORE EUSKALDUNA

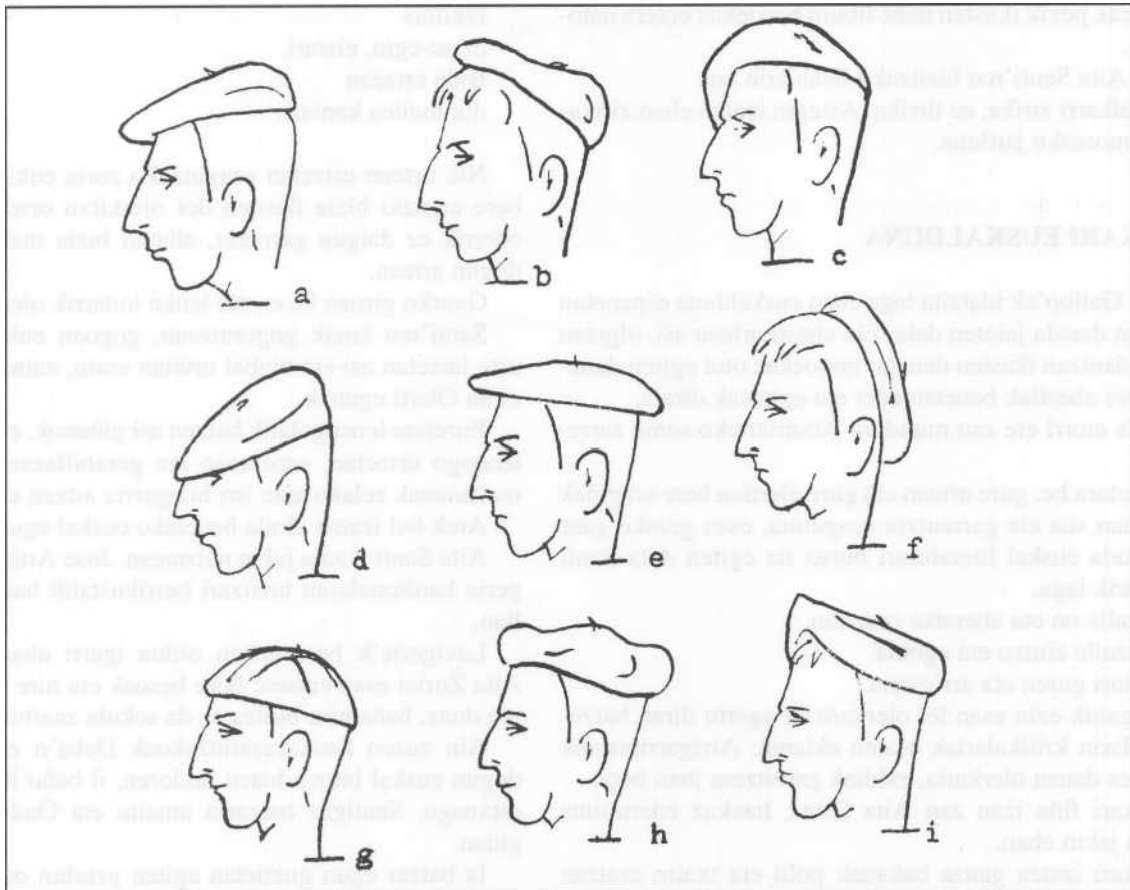
Aita Santi'k menpetasunez artu eta bete zitun espexetarik etorri ondorengo atzerriratzeak eta agindutako zereginak.

Hoz de Anero, Logroño eta abarretan ibili zan lenegotan.

Baña biotza Euskalerrian erabillan.

Geroago, berak jakingo eban zegaitik, Euskalerriko konbentuetako prijore izatea atsegiñez artzen eban.

Nik esango neuke, eta atzamarra jokatu be bai, here euskal zaletasunerako garrez orretarako aukera geiago euki-tearren izango zata.

Cuadro de diversas muestras del doble grupo de superioridad-inferioridad, para el test psicológico de la boina:

a.— Activo = Egille, langille.

b.— Estético = Sentzu on, ederreko.

c.— Sincero = Egita_ko, henazko.

d.— Traicionero = Saltzalle, etoi, Judas.

e.— Insensible = Ardurahako.

f.— Falto de control = Egiztapen hagako.

g.— Desconfiado = Fidazkaitz.

h.— Presumido = Arro.

i.— Moderado = Zuur; baketsu.

Ordenaren kalte barik, geiago, ordenari ospea emonaz euskal lanean sakonago jarduteko.

Karmeldar jantzirik ez eban sekula bastertuko. Lenengo fraile, gero gerokoak.

Iñoiz zirikatatu eta erantzuten ekian: Asko nabillela? Ez arduratu. Praile zarrak ba dakie prijore barik be biziten.

Kapituloetan, bata onako eta bestea arako, laster jakiten ziran izendapenak, eta iñoiz geratu zan "aidean"... eta biaramonean edo ordu asko igaro barik zabalduko zan prijore jarraitzen ebal.

Itandu ezker: Santi, olakoetan fraileak pozik geratzen dira?

— Fraile zarrak oituta dagoz denboraleak gainduten, erantzuten ekian.

— Eta prijoreak?

— Paul'eko Bixente deunak esaten ekian: Danekaz ondo konpontzeko begiak itxi eta besoak zabaldu bear zirala.

Eta ori egiten neban nik.

— Erreza da ori?

— Izango ez ba da? Gañera zenbat eta fraileak bareago,

ordenarentzat aberatsago eta euskerarentzat mesede geiago.

— Zelan ori?

— Ba olakoetan egiten dozulako lanik gogotsu eta ugarrien. Eta Jon Gurutzeko, Teresa deuna, Teresetxu eta abarren euskeratzeak gure eleiztarren mesederako besterik ez dira. Azken baten euskera eta Ordena alkartuta.

Sarri ikusten zan Bilbo nai Donostiko liburu dendetan bere saltsan.

— Liburuak konbenturako mesede dira?

— Izango ez dira ba? Konbentuak beti izan dira liburu iturri edo sorleku.

— Eta saltzerako tratuak?

— Ni euskal tratulari naiz. Geienetan saldu ez dodaz egiten; trukatu bai.

— Trukatu? Bizi pixuan ala kanalian?

— Askotan begire. Nire sormeneko liburuei urteera emoten alegitzen naz, zorrik ez egitearren eta konbentutako liburutegietako arasak ornidu, trukez. Liburuak liburu ordez trukatu. Fraileentzat mesede eta urrengentzat aberastasan.